

ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА УКРАЇНСЬКО-ШВЕДСЬКОГО СОЮЗУ ІВАНА МАЗЕПИ З ПОЗИЦІЇ СЬОГОДЕННЯ

Атаманова Н.В.,

*к.ю.н., викладачка кафедри теорії та історії держави і права
Міжнародного гуманітарного університету*

Серед всіх українських гетьманів фігура Івана Мазепи, поза всяким сумнівом, найсуперечливіша, і вже в XVIII столітті вона встигла стати дійсно культовою в історії держави. Та в Україні до постаті гетьмана Мазепи відносяться так неоднозначно: одні історики та науковці кажуть, що він дійсно був зрадником, інші ж запевняють, що він просто був слабкодухою людиною, яка у вирішальний момент зробила неправильний вибір.

Державний діяч і політик найвищого гатунку, найвправніший дипломат тодішньої Європи, полководець і водночас поет, у поезії якого найсильнішими були патріотичні мотиви, уболювання за долю України. Різноманітна природна обдарованість поєднувалася в ньому з високою освідченністю.

Гетьман Іван Мазепа намагався зробити з України європейську державу, підняти й зміцнити значення й престиж гетьманської влади, яка за десятиріччя руїни зазнала страшною девальвації. Жодний із гетьманів не зробив так багато, як Мазепа для розвитку культури та духовності українського народу. Спроба цього гетьмана вирвати Україну з-під московського ярма, реалізувати велику ідею незалежної самостійної Української держави зазнала поразку. Але протягом трьох століть ця ідея жевріла в серцях найкращих синів і дочок українського народу.

Корені сучасної незалежної України повною мірою лежать у великій ідеї Мазепи.

Таким чином, предметом даного науково-дослідного завдання є розкриття значення ролі І. Мазепи в контексті його союзу зі Швецією.

Метою дослідження є характеристика особи гетьмана, розкриття політичної ситуації, яка склалася в той час, а також виокремлення умов

які вплинули на тактику Мазепи на політичній арені.

Актуальність обраної теми полягає у тому, що й досі немає чітко сформульованої точки зору щодо українсько-шведського союзу. І в цьому науково-дослідному завданні я намагатимусь використовувати ті факти, які дають чіткі відповіді та характеризують цю сторінку нашої історії.

Що ж до проблематики то вона, на мою думку, є очевидною – чергова спроба поставити «точки над і» в справі Мазепи.

У дореволюційній, радянській та й нинішній історіографії, присвяченій політико-правовій характеристиці союзу Мазепи і шведського короля, продовжують побутувати деформовані шовіністичною ідеологією оцінки вчинку українського гетьмана, на кшталт - «зрадник» [4,с.13]. Якщо рухатися за логікою таких дослідників, то зрадником є не лише глава української держави, а й усі його прибічники, що виступили на його підтримку і мусили розділити участь вигнанців за межами своєї Батьківщини. Чільне місце серед емігрантів «мазепинської хвилі» займає і автор «Пактів і Конституцій законів та вольностей Війська Запорозького» Пилип Орлик. Статус «зрадника» однаковою мірою може бути препароване не тільки гетьману, а і його генеральному писарю (благо, що цього не сталося, поки що), адже за висновком сучасного українського дослідника В. Сергійчука, саме І. Мазепа «підготував собі гідну заміну в особі П. Орлика, котрий свій гетьманський маєстат увічнив ухвалою першої у світі Конституції» [8, с.106]. У своїй невеличкій розвідці спробуємо з'ясувати, чи були правові підстави в минулому і чи є вони нині називати союз Мазепи і шведського короля «актом зради».

Цілком поділяємо думку українського вченого В. Шевчука, що з морального боку вчинок І. Мазепи – це самооборона від хижака, який не має стриму у своїй жахливості [10,с.18].

З погляду юридичного, у діях І. Мазепи також не простежуються ознаки кримінального діяння. Проти нього не порушувалася кримінальна справа, він не притягувався до юридичної відповідальності уповноваженими на це правоохоронними органами Російської імперії. Виходячи із пануючої нині процесуальної доктрини про презумпцію невинуватості, І. Мазепу ніхто не має права називати ані злочинцем, ані зрадником, адже не має жодного судового рішення, постанови чи вироку безпосередньо чи заочно винесеного судами Російської імперії чи, принаймні, Української гетьманської держави.

І. Мазепа мріяв замінити демократичний порядок самоустрою на українських землях монархією в особі гетьмана. Як відомо, він зробив деякі кроки в цьому напрямі, поширив свою владу на значну територію України, прийняв під своє керування наперекір московському цареві правобережних козаків, вів таємні переговори зі шведським королем Карлом XII і закликав його об'єднати зусилля для боротьби з Петром I.

Саме І. Мазепа першим виплекав ідею незалежної держави, підняв цю ідею на висоту загальнонаціональної історичної мети. Політичні погляди І. Мазепи було покладено в основу українсько-шведського союзу 1708 р. Оригінал договору пропав під час Полтавської битви, але його зміст був відомий прем'єр-міністрові Карла XII графові Піперу і генеральному писареві Пилипу Орлику, який 1712 р. виклав основні ідеї договору в документі під назвою «Вивід прав України» [10, с.121]. Договір Карла XII та І. Мазепи гарантував Україні збереження її державного ладу, єдність і недоторканність території. Ним також передбачалося підвищення авторитету єдиноправителя України - гетьмана.

Коли гетьман Мазепа перейшов на бік Карла XII, його вчинок був актом державної зради з погляду імперського права. «Зрада» Мазепи полягала в тім, що він задумав позбавити російського самодержця права володіння частиною государевих земель в Україні.

Насправді ж Мазепа рятував свою країну від страшної небезпеки, що загрожувала їй з боку імперії-монстра. Бо ж із приходом до влади Петра I у Росії встановився по суті тоталітарний політичний режим [9, с.142].

Свій союз із Швецією (1708 р.) Мазепа уклав на таких умовах: 1. Перехід України під протекцію шведського короля. 2. Нейтралітет українських військ у російсько-шведській війні. Козацькі війська повинні були стояти в належних місцях і захищати тільки свою вітчизну. Для всіх воюючих військ Україна могла виставляти за плату провіант і фураж у кількостях, можливих без власного розорення (Мазепа був ошадливий хазяїн і дбав про благополуччя свого краю). 3. При майбутньому примиренні всіх воюючих держав Україна ставала незалежною державою. Гарантії її безпеки погодилися дати Мазепі Франція та Німеччина [2, с.12].

В очах населення виступ Мазепи виглядав як старшинська змова. Звісно, що олігархи не викликали співчуття з боку простолюдинів. У свою чергу, Мазепа та його соратники, здається, не відчували необхідності в масовій підтримці їхньої ризикованої справи.

Крім того, взагалі для європейських аристократів того часу, що боролися з тиранією, була характерною ставка на іноземні держави. Рішення Мазепи приєднатися до шведського короля фактично призвело до розколу козацького війська на старшину й рядове козацтво. А реакція розколотого суспільства була, загалом, передбачуваною. Це була звичайна реакція дезорієнтованої маси - байдужа пасивність і зрадництво.

Українська історіографія вважає, що існувало дві угоди Мазепи з Карлом XII: перша угода, яка була укладена в 1708 р., чи перед вступом шведського війська на Україну, чи після того (це більш правдоподібно), і друга, укладена в кінці березня 1709 р., коли на бік

Шведії перейшло Запоріжжя на чолі з кошовим отаманом Костем Гордієнком [6,с.7]. Автентичні тексти обох угод до нас не дійшли, й тому можемо реконструювати їх лише частково, на підставі інших авторитетних джерел.

Друга українсько-шведська угода (Крупницький вважав її за єдину формальну угоду українсько-шведського союзу) була укладена між гетьманом Мазепою і кошовим отаманом К. Гордієнком - з одного боку, і королем Карлом XII - з другого боку, 8 квітня 1709 р. у Великих Будищах [3, с.79]. Доповнюючи угоду 1708 р., вона говорить лише про те, що шведський король зобов'язується не укласти мирової угоди з царем, доки не визволить з-під московської влади України й Запоріжжя (решта пунктів цієї угоди має технічний характер).

Можна, справді, захопитися чудовою дипломатичною грою Мазепа. Головна ставка Гетьмана - союз зі Швецією, і як тактовно, обережно, глибоко конспіративно веде він переговори з Карлом XII. Ніхто, навіть найближчі і найбільш довірені помічники Гетьмана, нічого не знали про ці переговори й про справжній їх зміст. До самого кінця гетьманування Мазепа, до його смерті, вища старшина не знала по суті нічого в цій справі.

Мазепа став символом самостійництва, державницьких устремлінь українського народу, він органічно вписується в традицію національно-визвольної боротьби. Як символ він був і залишається для імперії довічним нагадуванням про смерть.

I. Мазепа не зраджував Україну і її народ. Прагнення здобути волю і утвердити власну державу є засадничим природним правом кожного народу.

Зневага і ненависть до I. Мазепа в Росії тому, що там і нині не змирилися з існуванням незалежної Української держави й прагнуть будь-що відродити імперію в колишніх кордонах, тож і вдаються до відвертих фальсифікацій, щоб вплинути у відповідному дусі на свідомість українців [6, с. 63].

Таким чином, українсько-шведський договір являв собою свого роду шедевр дипломатичного мистецтва. Хоча Україна вимушено й ставала театром війни, хитрий лис усе повернув таким чином, що вона тільки надавала свою територію для бойових дій, на якій, немов два гладіатори на арені Колізею, повинні були зійтися у двобої шведський король і російський цар.

Отже, у даному науково-дослідному завданні намагалася повернутися до тих історичних аргументів, які показують нам Мазепу як спадкоємця попередньої державної політичної традиції, як людину, яка шукала альтернативного шляху для України і її рішення базувалося на підставі попереднього історичного досвіду і базуються на позиціях сьогодення.

Список використаної літератури

1. Апанович О.М. Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі / О. Апанович - К.: Либідь, 1993. – 285 с.
2. Гетьман Іван Мазепа та його доба: тези доповідей наукової конференції. - К.: Просвіта, 1995. - 46 с.
3. Крупницький Б. Гетьман Мазепа та його доба / Б. Крупницький. - К.: Видавництво «Україна», 2003. - 240 с.
4. Костомаров Н.И. Мазепа / Н.И. Костомаров. - М.: Республика, 1992. - 335 с.
5. Мицик Ю.А., Бажан О.Г., Власов В.С. Історія України: підручник / Ю.А. Мисик – К.: Києво-Могилянська академія, 2008. – 585 с.
6. Мицик Ю. Іван Мазепа / Ю. Мицик. – К.: ПП Наталія Брехуненко, 2007. – 72 с.
7. Павленко С. Іван Мазепа / С. Павленко. – К.: Видавничій Дім «Альтернативи», 2003. - 416 с.
8. Сергійчук В.І. Що дала Україна світові / В.І. Сергійчук. – К.: ПП Сергійчук М.І., 2008. – 288 с.
9. Субтельний О. Мазепинці. Український сепаратизм на початку XVIII ст. / О. Субтельний. - К.: Либідь, 1994. - 240 с.
10. Шевчук В. Козацька держава. Етюди до історії українського державотворення / В. Шевчук. – К.: Абрис, 1995. – 390 с.